

LANDŞAFTŞÜNASLIĞIN ƏSAS MƏSƏLƏLƏRİ

PLAN

- 1. Landşaft ekologiyası**
- 2. Torpaqların məhsuldarlığı**
- 3. Biosenoz**
- 4. Müasir landşaftşünaslığın əsas məsələsi.**

Alman alimi S.Troll ilk dəfə “Landşaft ekologiyası” termini istifadə etmişdir ki, bununla da konkret regionda və ya ərazinin bir sahəsində təbii maddələrinin keyfiyyətə təyinin nəzərdə tutmuşdur. Başqa sözlə, landşaft ekologiyası-təbiət balansı haqqında ümumiləşdirilmiş elm sahəsidir. Landşaft kompleksləri dinamiklik dərəcəsinə görə çox müxtəlifdir və onların balansını təşkil edən hissələrinin keyfiyyət və kəmiyyət vəziyyətlərini təyin etmək yalnız stasionar tədqiqat məntəqlərinə görə mümkündür. Belə məntəqələrdə landşaft balansının bütün kompleksliliyini su balansı, iqlim, torpaq, bitki, canlı Aləm və morfoloji hissələrlə qarşılıqlı əlaqədə öyrənirlər və başa düşürlər.

Kompleks landşaft stasionarları, sahə stasionarları kimi, regional və qlobal monitorinqlər sistemində daxil olaraq təbii landşaftda baş verən keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərini öyrənir. Bu tədqiqatların məqsədi- antropoloji fəaliyyəti nəzərə almaqla landşaft-ekoloji regional proqnozların hazırlanmasıdır. Burada sistemli analiz, geokimya və geofizika və distansion üsullar tətbiq edilir. Xüsusi diqqətlə landşaft balansının əsasını təşkil edən su balansı öyrənilməlidir.

Landşaft balansının onun ehtiyatının əsas və mürəkkəb tərkib hissəsinin birisi torpaq məhsuldarlığıdır. Torpaq örtüyünün yerin canlı təbiətində mutləq əvəz olunmazlığı elmi cəhətdən isbat olunmuşdur. Torpaq örtüyü özünün mikroaləmi ilə universal bioloji uducu, dağıdıcı və neytrallaşdırıcı, funksiyaları yerinə yetirir. Canlı orqanizmlər torpaqda humus və üzvi qalıqlar şəklində yığılır (akkumulyosiya) və saxlanılır. Yer səthinin torpaq örtüyü quru sahəsinin və ümumiyyətlə biosferanın landşaft-ekoloji sisteminin vacib kompleksidir.

Yer landşaftının formalaşmasında, landşaft balansının saxlanılmasında canlı orqanizmlərin rolu çox böyükdür. Canlı orqanizmlər əhəmiyyətli dərəcədə atmosferin, çökmə süxurlarının, torpağın, hidrosferasının tərkibini, ümumiyyətlə Yer səthinin torpaq örtüyünü quru sahəsinin və ümumiyyətlə biosferanın landşaft-ekoloji sisteminin vacib komponentidir.

Yer landşaftının formalaşmasında, landşaft balansının saxlanılmasında canlı orqanizmlərin rolu çox böyükdür. Canlı orqanizmlər əhəmiyyətli dərəcədə atmosferin, çökmə süxurlarının, torpağın hidrosferanın tərkibini, ümumiyyətlə yerin landşaft müxtəlifliyini təyin edir. Buna ən yaxşı misal million illər ərzində bitkilərdən atmosfərə ayrılan oksigen qazı ola bilər. V.İ.Vernadskiy deyirdi ki, yer səthində öz nəticələrinə görə canlı orqanizmlər qədər güclü heç bir kimyəvi qüvvə mövcud deyildir. İnsanın qidasında ilkin element bitki orqanizmlərdir ki, heyvan aləmi ilə birgə landşaftın əsas qida resursunu (ehtiyat) təşkil edir.

Torpaq, bitki və heyvanlar landşaftın biosenozunu təyin edir, çoxlu və mürəkkəb qarşılıqlı əlaqələr formasında mövcud olur və inkişaf

edirlər. İnsanın düzgün yönəldilməyən fəaliyyətinin təsirindən ekoloji tarazlıq pozularaq nəticədə insanın özünün qida resursunun tükənməsinə səbəb olur. Bu səbəbdən konkret ərazinin landşaft xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla meşələrə qulluq, meşə təsərrüfatının aparılmasının sistemini yaxşılaşdırmaq tələb olunur. Təcrübələr göstərir ki, torpaq fondunun landşaft-morfoloji xassələrinin nəzərə almaqla kənd təsərrüfatı sahələrinin düzgün yerləşdirilməsi kənd təsərrüfatı torpaqlarının məhsuldarlığının artmasına böyük təsir edir.

Müasir landşaftşünaslıq -eksperimental dəyişən istiqamətli elm sahəsidir, planetar əhəmiyyət daşıyır, kənd təsərrüfatı istehsalı sahələrinin regional problemlərinin həllində böyük rol oynayır. Landşaft resurslarının tükənmə təhlükəsi yaranan bir dövrdə landşaftın öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnsanın təsərrüfat fəaliyyəti təkcə pozitiv nəticələrə deyil, həm də neqativ nəticələrə səbəb olur. Bu neqativ aspektlər yalnız cəmiyyətin, bir tərəfli qəsdən hərəkətinin nəticəsi deyildir, həmçinin «insan-landşaft» qarşılıqlı əlaqələrinin və qanunauyğunluqlarının lazımi səviyyədə öyrənilməməsi və təcrübədə tətbiq olunmamasıdır.

Landşaftın öyrənilməsi fənnlərarası xarakter daşıyır və müxtəlif təbiət, texniki və ictimai elmlərlə əlaqədə olur. Müasir landşaftşünaslığın əsas məsələsi təbiətdən istifadə etmənin planlaşdırılmasını elmi cəhətdən əsaslandırmaqdır. Bunun üçün landşaftın strukturunu, dinamikasını, təbii qarşılıqlı əlaqələrin və proseslərin inkişafının xassələri və qanunauyğunluqları hərtərəfli öyrənilməlidir. Mədəni landşaftın öyrənilməsi məsələsi dahi mürəkkəbdir. Birinci dərəcəli əhəmiyyətli məsələ landşaftın antropogen təsirlərə dayanıqlığı, onların həcmi və həddi

mümkünlüyü hesab edilir. Əgər təsirlərin həcmi həddi mümkünlüyü aşarsa müəyyən bir regionda və ya bütün planetdə landşaft sisteminin strukturunun və tarazlılığının pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Zəruri ədəbiyyatlar:

1. Süleymanov M.Ə. Əliyeva İ.S. Landşaftşünaslığın əsasları Bakı, 1998
2. Museyibov M.A. Landşaftı Azərbaycana Bakı 2000
3. Daşdıyev R.H. Landşaftın ekologiyası. Bakı 2003
4. İbrahimov T. O. Landşaft tədqiqatları və onların ekoloji problemləri. “Elm və təhsil” 2015, 384 səh.

Əlavə tövsiyyə olunan ədəbiyyatlar:

1. Süleymanov M.Ə. Azərbaycanın təbii və antropogen landşaftlarının coğrafi qanunauyğunluqları. Bakı 2005.
2. İbrahimov T.O. Azərbaycan qoruqlarının landşaftları. Bakı. “Elm və təhsil”, 2017, 184 səh.
3. Ибрагимов Т.О. Ландшафтные исследование и экологические проблемы . Ваку. “Elm və təhsil”, 2018, 208 с.

